

Arbeidsnotater

STATISTISK SENTRALBYRÅ

Dronningensgt. 16, Oslo-Dep., Oslo l. Tlf. 41 38 20

IO 75/8

25. februar 1975

GJENTAKELSE AV INTERVJUUNDERSØKELSER: NOEN KOM-
MENTARER BASERT PÅ ERFARINGER FRA PLANLEGGINGEN
AV FERIE- OG FRILUFTSLIVSUNDERSØKELSEN 1974

av

Sigurd Høst

INNHold

	Side
I. Innledning	2
II. Ulike planleggingssituasjoner	3
III. Planlegging av undersøkelsesserier	4
IV. Måling av endringer ved hjelp av gjentatte intervjuundersøkelser	7
V. Generelt om arbeidet med den enkelte oppfølg- ingsundersøkelse	12
VI. Omfanget av planleggingsarbeidet	13
VII. Nærmere om planleggingen	15
VIII. Krav til dokumentasjon	17
Litteraturliste	20
Vedlegg	
1. Spørsmålsformuleringer og målinger av endringer.	21
2. Oversikt over problemstillinger i Ferie- og fri- luftslivsundersøkelsen 1974 som er nye i forhold til 70-undersøkelsen	23

Ikke for offentliggjøring. Dette notat er et arbeidsdokument og kan siteres eller refereres bare etter spesiell tillatelse i hvert enkelt tilfelle. Synspunkter og konklusjoner kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk Sentralbyrås oppfatning.

I. INNLEDNING

Til nå har langt de fleste av Byråets intervjuundersøkelser vært nye i den forstand at Byrådet ikke har gjennomført noen liknende undersøkelser tidligere. Etterhvert som flere og flere områder er blitt dekket av undersøkelser, samtidig som de første undersøkelsene er begynt å bli nokså gamle, må vi¹⁾ regne med at det blir mer vanlig med gjentakelse eller oppfølging av gamle undersøkelser. Dette er også i tråd med Byråets langtidsprogram, som forutsetter at en god del undersøkelser gjentas med ikke alt for lange mellomrom.

I tillegg til de løpende undersøkelsene om arbeidskraft og lytter- og seeratferd arbeider underavdelingen for intervjuundersøkelser for tiden med fire undersøkelser av områder som også tidligere har vært kartlagt i Byrådet: Forbruksundersøkelsen 1973 og 1974 (Forbruk 1967), Boforholdsundersøkelsen 1973 (Boligundersøkelsen 1967), Ferie- og friluftslivsundersøkelsen 1974 (Ferie- og friluftslivsundersøkelsen 1970, Ferieundersøkelsen 1968), og undersøkelsen av Holdninger til norsk utviklingshjelp 1974 (Holdninger til norsk utviklingshjelp 1972). Andre eksempler på at tidligere undersøkelser følges opp har vi i Fritidshusundersøkelsen 1970 som til en viss grad bygger på Fritidshusundersøkelsen 1967, og i 1. kontors serie av valgundersøkelser.

I denne situasjonen er det nærliggende at vi prøver å systematisere de erfaringene vi allerede har med planleggingen av slike oppfølgingsundersøkelser. Til nå er dette ikke blitt gjort, verken generelt eller i tilknytning til enkelte undersøkelser. Det er således karakteristisk at det i arbeidsnotatet "Rutiner ved intervjukontoret" (Thomsen og Høst 1973), som til nå representerer underavdelingens mest omfattende forsøk på å samle og systematisere tidligere erfaringer, nærmest blir tatt for gitt at planlegging av intervjuundersøkelser betyr planlegging av nye undersøkelser.

I dette notatet vil det bli gjort et første forsøk på å beskrive noen problemer og muligheter ved planleggingen av en oppfølgingsundersøkelse. Utgangspunktet for notatet er arbeidet med planleggingen av

1) I notatet vil leseren støte på referanser til "vi" og "en". Som regel er det "vi" som har gjort de erfaringene som legges fram i notatet, mens "en" er den eller de som forhåpentligvis kan dra nytte av disse erfaringene ved planleggingen av nye undersøkelser. I arbeidet med notatet har forfatteren hatt spesiell nytte av kommentarer, råd og innvendinger fra Ib Thomsen. Selve framstillingen av "våre" felles erfaringer og de slutninger som er trukket av dem må likevel stå for forfatterens egen regning.

Ferie- og friluftslivsundersøkelsen 1974, og de fleste eksemplene vil bli hentet fra denne undersøkelsen. Vekten vil likevel bli lagt på generelle problemer snarere enn på særegenheter ved denne spesielle undersøkelsen.

II. ULIKE PLANLEGGINGSSITUASJONER

De oppfølgingsundersøkelsene som Byrået har arbeidet med til nå, har dels vært foretatt i Byråets egen regi (forbruksundersøkelsene, ferieundersøkelsene), dels har de vært utført for eksterne oppdragsgivere (boforholdsundersøkelsene, undersøkelsene av holdninger til norsk utviklingshjelp, lytter- og seerundersøkelsene). Det sier seg selv at slike forskjeller i organisasjonsmessig utgangspunkt kan være nokså avgjørende for i hvilken grad det er mulig å legge opp undersøkelsesstrategier der flere undersøkelser sees i sammenheng.

Rent generelt kan vi skille mellom tre forskjellige planleggings-situasjoner.

1. Byrået kan fritt legge opp en strategi for en serie av undersøkelser. Denne situasjonen har vi til nå bare hatt for enkelte undersøkelser som gjennomføres i egen regi, men en kan ikke utelukke at oppdragsgivere vil bestille undersøkesserier der Byrået overlates arbeidet med å bestemme tidspunkt, omfang osv.
2. Byrået skal gjennomføre en undersøkelse for å følge opp en eller flere tidligere undersøkelser, og har forholdsvis gode muligheter for å påvirke omfang og tidspunkt. I praksis er det dette som har skjedd f.eks. ved planleggingen av de siste ferieundersøkelsene.
3. Byrået skal gjennomføre en oppfølgingsundersøkelse der omfang og tidspunkt i hovedsak er bestemt før den detaljerte planleggingen tar til. Undersøkelser for eksterne oppdragsgivere som f.eks. undersøkelsen av Holdninger til norsk utviklingshjelp 1974 eller de årlige lytter- og seerundersøkelsene har vært av denne typen. Situasjonen oppstår også når planleggingen av en intern undersøkelse starter med fastlegging av intervju-tidspunkt, utvalgsstørrelse og kostnadsramme.

Disse forskjellene i utgangspunkt må nødvendigvis sette sitt preg på planleggingsarbeidet. Samtidig bør de erfaringene vi gjør med de for-

skjellige typer undersøkelser føre til at vi prøver å få den nødvendige graden av kontroll over planleggingen. Hvis det f.eks. viser seg at oppdragsgivers valg av tidspunkt og omfang representerer en dårlig utnyttelse av ressursene, bør Byrået presentere mer hensiktsmessige alternativer. Et slikt alternativ er f.eks. foreslått når det gjelder de årlige lytter- og seerundersøkelsene for Norsk Rikskringkasting (Høst 1973).

Siden omstendighetene som planleggingen av oppfølgingsundersøkelser foregår under kan variere slik som beskrevet ovenfor, vil det ikke være hensiktsmessig å konsentrere behandlingen til det som måtte være felles for alle planleggingssituasjoner. I stedet vil vi først se litt på den situasjonen at vi fritt kan legge opp en undersøkelsesserie, og deretter ta opp noen av de erfaringene som er gjort ved planleggingen av enkeltstående oppfølgingsundersøkelser når tidspunktet for undersøkelsen er gitt.

III. PLANLEGGING AV UNDERSØKESSESERIER

Når en står fritt til å legge opp en serie undersøkelser av samme problemområde, vil det være nærliggende å prøve å trekke opp en strategi som ser flere av disse undersøkelsene i sammenheng. I Byrået er det laget en slik undersøkelsesstrategi for forbruksundersøkelsenes vedkommende. Strategien er beskrevet i notatet "Om utformingen av Statistisk Sentralbyrås forbruksundersøkelser i åra framover". (Det rådgivende utvalg for forbruksundersøkelsen, 1971). For andre av underavdelingens undersøkelser finnes det ikke tilsvarende langtidsplaner, det nærmeste en ellers er kommet er at det i tidsplanen er regnet med 4-årige ferie- og frilufslivsundersøkelser. Avdelingen har dessuten en uformell avtale med NRK om gjennomføring av årlige lytter- og seerundersøkelser.

Spørsmålet en kan stille seg blir da i hvilken grad det er mulig og ønskelig å lage mer omfattende og langsiktige planer også for andre undersøkelser enn forbruksundersøkelsene.

For at det skal ha noen hensikt å lage gjentatte undersøkelser av samme saksområde, må en mer eller mindre eksplisitt mene at hver undersøkelse vil gi ny kunnskap som står i et rimelig forhold til kostnadene ved undersøkelsen. Det nye kan bestå i at en ønsker å studere i hvilken grad det har skjedd endringer over tid i størrelser som også tidligere har vært målt, at en har funnet nye og bedre måter å kartlegge bestemte størrelser eller sammenhenger på, eller at en ønsker å ta opp nye problemstillinger.

For det første av disse formålene, altså studiet av endringer, vil det i de fleste tilfelle være både mulig og ønskelig å skissere hvilke størrelser en ønsker tidsseriedata for, omtrent hvor ofte undersøkelsene skal foretas, og hvor store utvalgene må være. Senere i dette notatet vil det bli pekt på noen momenter en bør ta hensyn til ved utarbeiding av en slik undersøkelsesstrategi.

For de andre to typene ny kunnskap, den som henger sammen med bedre måleteknikk og den som skyldes at en ønsker å dekke nye problemstillinger, er spørsmålet om langtidsplanlegging mere problematisk.

Først litt om den tekniske planleggingen av undersøkelsene. Ved registreringen av et bestemt kjennetegn i en bestemt undersøkelse vil en alltid velge den teknikken som en (evt. etter foregående prøveundersøkelse) oppfatter som den beste når rammen for undersøkelsen er gitt. Ønsket om å bruke andre teknikker, spørsmålsformuleringer o.l. for å skaffe bedre opplysninger, vil derfor vanligvis oppstå når resultatene fra den første undersøkelsen avslører svakheter i det tekniske opplegget, eller når en får kjennskap til nye teknikker etter at det første opplegget er ferdig. Det virker innlysende at ønsker om endringer som oppstår på denne måten ikke kan forutsees og bygges inn i en detaljert undersøkelsesstrategi. Noe annet er det at en tidsplan som omfatter en serie undersøkelser bør inneholde perioder for analyser og metodestudier, der en kan gjøre slike erfaringer som kommer til nytte ved planleggingen av de neste undersøkelsene.

De problemstillingene en ønsker å dekke i en bestemt undersøkelse vil være en undergruppe av det en kan kalle mengden av mulige problemstillinger. Denne mengden kan en i prinsippet tenke seg rangert etter graden av "nyttig informasjon pr. kostnadsenhet". Faktorer som virker inn på informasjonsverdien kan f.eks. være interessen hos ulike brukergrupper, om opplysningene kan gå inn i tidsserier eller ikke, eksisterende kunnskap og teorier på området osv. Valget av problemstillinger til en enkelt undersøkelse (enten det nå er den første i en serie eller en som kommer lenger ute), vil da foregå ved at en begynner med de som står først på den tenkte prioritetslisten, og fortsetter nedover til en kommer til problemstillinger som er så lavt prioritert at en ikke kan forsvare å ta dem med.

For at det skal ha noen hensikt å utarbeide en undersøkelsesstrategi som også gjelder problemstillinger, må en kunne tenke seg at den vil gi praktiske resultater som er forskjellige fra de en får ved å planlegge hver undersøkelse for seg. Dette vil altså si at en ved å se flere undersøkelser i sammenheng må finne grunner for å ta med lavere prioriterte problemstillinger i den nærmest forestående undersøkelsen, mens problem-

stillinger som har høyere prioritet på undersøkelsestidspunktet blir utsatt til senere.

Den viktigste grunnen til å foreta slike forskyvninger vil trolig være at en kan forutse at det på et senere tidspunkt vil oppstå behov for tidsrekkeopplysninger om forhold som på undersøkelsestidspunktet er lite interessante. Et eksempel på at vurderingen av hva som er viktige opplysninger kan skifte har en i NRK's publikumsundersøkelser fra begynnelsen av 60-årene: i ettertid virker det underlig at disse undersøkelsene var konsentrert om radioen (som hadde en omfattende sendetid og et stort publikum) og nærmest overså fjernsynet (som hadde liten sendetid og en beskjeden seerskare).

Ut over denne litt spesielle situasjonen - at en kan forutsi framtidige forskeres behov for tilbakegående data - vil det imidlertid være liten grunn til å fravike den prioriteringen en kommer fram til ved å konsentrere oppmerksomheten bare om den nærmest forestående undersøkelsen.

Konklusjonen en kan trekke av dette blir da at det er både mulig og ønskelig å lage undersøkelsesstrategier som angir tidspunkt og utvalgsstørrelse for framtidige undersøkelser når ønsket om å lage tidsserier er en vesentlig del av formålet med undersøkelsene. Den mer detaljerte planleggingen bør derimot konsentreres om gjennomgørelser av erfaringer fra tidligere undersøkelser, og en omfattende og mest mulig ubundet vurdering av hvilke problemstillinger som bør med i den nærmest forestående undersøkelse. I en slik vurdering bør en om mulig ta hensyn også til fremtidens detabehov.

Notatet "Om utformingen av Statistisk Sentralbyrås forbruksundersøkelser i åra framover" (1971) og planleggingen av undersøkelsene i 1973 og 1974 følger stort sett det mønsteret som er skissert over. I notatet er vekten lagt på valg av tidspunkt og utvalgsstørrelser, i dette tilfelle løpende undersøkelser fra 1974 med forholdsvis små årlige utvalg. For den mer detaljerte planleggingen av de enkelte undersøkelsene utgjorde notatet imidlertid ikke annet enn en nokså ufullstendig samling av mulige problemstillinger.

IV. MÅLING AV ENDRINGER VED HJELP AV GJENTATTE INTERVJUUNDERSØKELSER

Ved planleggingen av gjentatte intervjuundersøkelser vil ønsket om å registrere endringer ofte komme inn som sentrale problemstillinger. Data om endringer ser ikke minst ut til å være etterspurt av offentlige organer som ønsker å måle virkningene av sin egen aktivitet. Ferie- og friluftslivsundersøkelsen 1974, undersøkelsen av holdninger til norsk utviklingshjelp, arbeidskraftundersøkelsene og røykevaneundersøkelsene er alle eksempler på undersøkelser der oppdragsgivere har lagt stor vekt på mulighetene for å registrere endringer.

Både statistisk teori, litteratur om spørsmålsformulering og erfaringer gjort i Byrået f.eks. med arbeidskraftundersøkelsene, tyder på at det ikke er helt enkelt å måle endringer ved hjelp av gjentatte utvalgsundersøkelser. Ved planleggingen av undersøkelser eller undersøkelsesserier er det derfor viktig å være klar over de problemene som er knyttet til slike endringsmålinger. Konsekvensen av en nøktern vurdering på dette punktet kan i enkelte tilfelle bli at en sløyfer problemstillinger som gjelder endringer, i andre tilfelle vil en velge å legge undersøkelsen opp slik at en er sikret pålitelige anslag for endringene.

I resten av kapitlet vil vi ta opp noen statistiske problemer med måling av endringer fra utvalgsundersøkelser. Virkninger av spørsmålsformuleringer o.l. er nærmere omtalt i vedlegg 1.

Dersom en ønsker å måle endringer ved hjelp av utvalgsundersøkelser, kan en velge mellom tre forskjellige strategier, som alle har vært nyttet i Byrået.

1. Trekking av to uavhengige men sammenliknbare utvalg av befolkningen som intervjues til forskjellig tid. Med denne fremgangsmåten får en bare opplysninger om nettoendringer, altså økninger eller nedganger i den samlede forekomst av de fenomener som skal studeres. Det er dette opplegget som har vært brukt og vel også vil bli brukt ved de fleste oppfølgingsundersøkelser som er foretatt ved underavdelingen for intervjuundersøkelser.
2. Innsamling av opplysninger fra samme utvalg (panel) ved to eller flere atskilte tidspunkter. Ved dette opplegget vil det vanligvis være mulig å estimere endringer med større nøyaktighet enn det en får for to uavhengige utvalg (jfr.

diskusjonen senere i notatet). Panelundersøkelser gir også opplysninger om nettoendringer, de gjør det altså mulig å studere om overganger mellom to tilstander "går i begge retninger". Et slikt datainnsamlingsopplegg er brukt ved Stortingsvalgsundersøkelsen 1973, som bygget på utvalget fra EF-undersøkelsen i 1972, og ved levekårsundersøkelsen 1974 som brukte et underutvalg av de som var med i Forbruksundersøkelsen 1973. Undersøkelsene kan imidlertid ikke regnes som typiske panelundersøkelser, dette skyldes at ønsket om å studere endringer i samme variabel har vært underordnet ønsket om kopling av forskjellige data fra samme person. I Stortingsvalgsundersøkelsen 1973 ville en således studere hvorledes holdningen til EF i 1972 virket inn på valgferden i 1973, mens en i levekårsundersøkelsen ønsket å dra nytte av de opplysningene om økonomiske kår som allerede var samlet inn i Forbruksundersøkelsen.

3. Innsamling av opplysninger fra utvalg som delvis inneholder de samme personer. Dette opplegget er brukt i de kvartalsvise arbeidskraftundersøkelsene, ved at det er lagt opp til gradvis utskifting av personene som skal intervjues (roterende utvalg). Et slikt roterende utvalg gir økt sikkerhet ved estimering av endringer, det gir muligheter for å studere nettoendringer, og en unngår at de som er med i utvalget blir alt for lei av å gi opplysninger.

De statistiske problemene med estimering av endringer ved hjelp av utvalgsundersøkelser henger sammen med at de endringene det gjelder som regel er nokså små, samtidig som usikkerheten på estimatene ofte vil bli stor.

I det generelle tilfellet har vi at standardavviket til en differans mellom to estimater x og y blir

$$(1) S_{diff} = \sqrt{S_x^2 + S_y^2 - 2 \text{cov}(x,y)}$$

Dersom x og y er mål for samme variabel fra to uavhengige utvalg, vil kovariansen være lik null. Med den tilnæringsformelen som brukes i Byrået får vi da at standardavviket på differansen mellom to prosent p' og p'' blir

$$(2) \quad S_{p'-p''} = \sqrt{\frac{p'(100-p')}{N'} \cdot 1,5 + \frac{p''(100-p'')}{N''} \cdot 1,5}$$

Dersom differansen er forholdsvis liten, kan vi litt forenklet si at både p' og p'' er av størrelsesordenen p . Hvis vi i tillegg går ut fra at utvalgsstørrelsene N' og N'' begge har omtrent størrelsen N , får vi at

$$(3) \quad S_{p'-p''} \approx \sqrt{\frac{p(100-p)}{N}} \cdot 3$$

I tabellen nedenfor er det beregnet standardavvik etter denne tilnæringsformelen for en del verdier av p og N .

Tabell 1. Standardavvik for endringer

Tallet på spurte, N	Prosent som danner utgangspunkt for be- regningen av endringer				
	5	10	20	30	50
100	3,8	5,2	6,9	7,9	8,7
500	1,7	2,3	3,1	3,6	3,9
1 000	1,2	1,6	2,2	2,5	2,7
2 000	0,8	1,2	1,5	1,8	1,9
3 000	0,7	0,9	1,3	1,4	1,6
5 000	0,5	0,7	1,0	1,1	1,2

For at vi i det hele tatt skal kunne hevde at en endring har funnet sted, er det nødvendig at konfidensintervallet omkring den observerte endringen ikke omfatter 0. Med det 95 prosent konfidensintervall vi vanligvis bruker vil dette si at den observerte endringen minst må være 2 ganger standardavviket for at vi kan gå ut fra at den ikke skyldes tilfeldigheter. I og med at den observerte endringen ofte vil være mindre enn den faktiske endringen, må den faktiske endringen være en god del større enn 2 ganger standardavviket for at vi skal kunne regne med å oppdage den ved hjelp av gjentatte undersøkelser med forskjellig utvalg. Ønsket om å anslå størrelsen av endringene med en rimelig grad av pålitelighet vil det heller ikke være mulig å tilfredsstille uten at den faktiske endringen er vesentlig større enn standardavviket.

I noen tilfeller ønsker en ikke bare å studere endringer i

totaltallene, en er også interessert i om endringene har vært de samme i forskjellige undergrupper av befolkningen. Dersom en kaller prosentandelene som har en gitt egenskap i to ulike befolkningsgrupper for r og s , vil en altså gjerne si noe om endringen $(r'-r'')-(s'-s'')$. Hvis vi på samme måte som ovenfor sier at differansene er små, og dessuten forutsetter at hver undergruppe inneholder omtrent $\frac{N}{a}$ observasjoner, får vi at standardavviket for differansen blir

$$S_{\text{diff}} \approx \sqrt{\frac{r(100-r)}{N} \cdot 3a + \frac{s(100-s)}{N} \cdot 3a}$$

I de fleste tilfelle vil denne usikkerheten bli vesentlig større enn den som er stilt opp i tabell A.

Problemene som oppstår når en vil estimere endringer ved hjelp av gjentatte undersøkelser med forskjellig utvalg er drøftet mer utførlig som ledd i planleggingen av de løpende forbruksundersøkelsene (Skarstad 1974). Dette notatet, som både inneholder teoretiske resonneringer og mer praktiske eksempler, gir en god illustrasjon av at usikkerheten ved estimering av endringer er vesentlig større enn usikkerheten ved estimering av nivå-tall.

Når vi går over til de tilfellene der det er hel eller delvis overlapping mellom utvalgene (panel, roterende utvalg), vil kovariansen i formel (1) vanligvis bli større enn null. Dette skjer i alle situasjoner der det er en positiv sammenheng mellom samme personers svar fra de to aktuelle tidspunktene. Med en positiv kovarians vil standardavviket for differansen minke, reduksjonen blir større jo sterkere sammenheng mellom de to verdiene x og y .

Hvis vi går ut fra at de to utvalgene vi bruker til å anslå endringer er like store, vil vi tilnærmet få at standardavviket for differansen mellom to prosenttall blir (jfr. Kish 1965 s. 457-469, Thomsen 1970):

$$(5) S_{p'-p''} = \sqrt{\frac{p'(100-p')}{N} \cdot 1,5 + \frac{p''(100-p'')}{N} \cdot 1,5 - \frac{2 \cdot N_{12}}{N^2} (100p_{12} - p' \cdot p'')}$$

I formelen betyr N_{12} tallet på personer som er med i begge utvalgene, mens p_{12} er andelen av disse som har den egenskapen vi måler ved begge undersøkelsestidspunktene. Dersom vi som tidligere kan anta at p' og p'' begge har samme størrelsesorden p , blir uttrykket redusert til

$$(6) S_{p'-p''} \approx \sqrt{\frac{p(100-p)}{N} \cdot 3 - \frac{2 \cdot N_{12}}{N^2} \cdot (100p_{12} - p^2)}$$

Av denne formelen ser vi at såvel økende overlapping mellom utvalgene (stor N_{12}) som økt sammenheng mellom målene på de to tidspunktene ($100p_{12}$ vesentlig større enn p^2) vil føre til mindre usikkerhet for differansen. Med gitt p_{12} vil standardavviket bli minst for $N_{12} = N$, d.v.s. når vi har en panelundersøkelse med sammenfallende utvalg.

I opplegget av arbeidskraftundersøkelsene er det lagt stor vekt på mulighetene for å estimere endringer. Utvalget til undersøkelsen er ca. 12 000 personer, altså langt mer enn det som er vanlig for Byråets intervjuundersøkelser. Utvalget er videre roterende, rotasjonsplanen sikrer at halvparten av utvalget er felles for to etterfølgende undersøkelser. Stabiliteten i den atferden som studeres er også stor - svært mange har samme yrke i to påfølgende kvartaler. Til tross for dette "skreddersydde" opplegget har det likevel vist seg at de endringstallene som blir beregnet ut fra arbeidskraftundersøkelsene ikke er nøyaktige nok til å tilfredsstille brukernes behov for opplysninger.

Det er imidlertid ikke bare utvalgsstørrelser og utvalgsmetode som betyr noe for hvilke muligheter en har til å estimere endringer. Dersom endringene skjer noenlunde jevnt over tid vil også tidspunktet for undersøkelsen være avgjørende: jo lengre avstand mellom undersøkelsene jo større endring og dermed mindre relativ usikkerhet på estimatene.

Reduksjon av den relative usikkerheten ved hjelp av økt utvalgsstørrelse vil gjerne falle dyrt - en halvering av den relative usikkerheten krever f.eks. en firedobling av utvalgsstørrelsen. Forlengelse av tidspunktet mellom undersøkelsene vil derfor i mange tilfelle være en mer hensiktsmessig løsning.

For å kunne foreta et skikkelig valg av undersøkelsestidspunkt, utvalgsstørrelse og utvalgsmetode er det viktig at en på forhånd vet noe om den utviklingen en vil studere. Dette kan skje ved at en forlenger utviklingstendenser fra serier av tidligere undersøkelser, eller ved at en har andre datakilder som sier noe om utviklingen over tid. For å ta noen eksempler: NRK's lisensstatistikk kan si noe om samlet økning i fjernsynsapparater (men ikke noe om hvem som får de nye apparatene). Samferdselsstatistikken kan antyde noe om utviklingen i ferievanene, nasjonalregnskapet kan gi tall for endringer i samlet forbruk osv. Dersom slike opplysninger mangler, kan det være aktuelt å gjette f.eks. fra erfaringer med analoge størrelser.

Ut over de momentene som er nevnt foran vil det være vanskelig å si noe generelt om planleggingen av undersøkelsesserier. Dette henger

sammen med at variasjonsmulighetene er nesten ubegrensede. Ulike kombinasjoner av utvalgsmetode og undersøkelsestidspunkt kan f.eks. gi løpende undersøkelser uten overlapping av utvalg (forbruksundersøkelsene), kvartalsvise undersøkelser med roterende utvalg (arbeidskraftundersøkelsene, enkeltstående undersøkelser med korte mellomrom (årlige lytter- og seerundersøkelser) og undersøkelser med lengre intervaller. En kan videre variere avstanden mellom undersøkelsene (jfr. ferieundersøkelsene i 1968, 1970 og 1974), eller alternere mellom større "strukturundersøkelser" og mindre undersøkelser som bare dekker noen få hovedvariable. Kravet om at det må være samsvar mellom forventet endring pr. tidsenhet, utvalgsstørrelse og -metode og tid mellom undersøkelsene, vil imidlertid gjelde for alle situasjoner der en ønsker å måle endringer ved hjelp av gjentatte utvalgsundersøkelser.

V. GENERELT OM ARBEIDET MED DEN ENKELTE OPPFØLGINGSUNDERSØKELSE

Av drøftingen i avsnitt III foran går det fram at så snart en har bestemt seg for undersøkelsestidspunkt og omtrentlig utvalgsstørrelse, vil den konkrete planleggingen av hver enkelt undersøkelse avhenge lite av i hvilken grad den kan sees som ledd i en framtidig serie. Derimot er det klart at den eller de undersøkelsene som alt er foretatt av samme emne må være et viktig utgangspunkt for planleggingen. Med et slikt utgangspunkt kan en si noe om i hvilken grad de fenomenene en er interessert i har endret seg over tid, og en vil ha større sikkerhet for at undersøkelsesopplegget fungerer etter planen. Ut fra ønsket om å studere endringer vil det være nokså likegyldig om de undersøkelsene eller spørsmålene en velger å bygge på er Byråets egne eller om det er undersøkelser utført av andre. I undersøkelsen av Holdninger til norsk utviklingshjelp 1974 kunne det således vært vel så interessant om en hadde gjentatt spørsmål fra Fredsforskningsinstituttets undersøkelse i 1964 som at en gjentok spørsmål fra Byråets undersøkelse i 1972. Det vanlige har likevel vært at dersom en bygger på tidligere undersøkelser, vil hovedvekten bli lagt på sammenlikninger med den Byrådet sist utførte om samme emne. Ikke minst av hensyn til det praktiske opplegget av undersøkelsen, vil dette vanligvis være å foretrekke.

De(n) undersøkelsen(e) som allerede foreligger i Byrådet vil i de aller fleste tilfelle representere resultatet av et svært omfattende planleggings-, innsamlings- og bearbeidingsarbeid. Spørreskjemaene som

er brukt er framkommet ved en vanlig planleggingsprosess der det er arbeidet med såvel presisering og avgrensning av problemstillinger som konkret utforming av spørreskjemaet. Dreier det seg om større undersøkelser, vil det nesten alltid ha vært foretatt prøveundersøkelser som ledd i planleggingsprosessen. Spørreskjemaene er videre brukt av et stort antall intervjuere og i alle slags intervjusituasjoner, slik at en burde ha fått god kunnskap om hvordan de fungerte i praksis. I det påfølgende arbeid med revisjon, koding, kontroll og tabellkjøring har en fått en skikkelig test av hvorledes undersøkelsen har fungert rent bearbeidingsmessig. Til slutt kommer så resultatene fra undersøkelsen i form av tabell- og eventuelt analysepublikasjoner, som gir planleggerne av den nye undersøkelsen et godt utgangspunkt i form av kunnskap om det aktuelle problemområde.

Ved planleggingen av en oppfølgingsundersøkelse bør en ta sikte på å utnytte det arbeidet som allerede er utført i den grad det er praktisk mulig. I heldige tilfelle, dvs. når de(n) foreliggende undersøkelsen(e) har en noenlunde god teknisk standard og det ikke har skjedd for store endringer i problemstillingene, vil en slik utnyttelse av tidligere erfaringer kunne føre til store innsparinger ved såvel planlegging som gjennomføring av oppfølgingsundersøkelsen. De ressursene som en på denne måten sparer inn, kan med fordel brukes enten til økning av utvalgsstørrelsen, til bedre kvalitetskontroll, eller til analysearbeid.

VI. OMFANGET AV PLANLEGGINGSARBEIDET

Selve planleggingsfasen er trolig den delen av arbeidet med en ny undersøkelse der mulighetene for innsparinger er størst, i og med at planleggingsarbeidet kan reduseres til så og si ingenting dersom en velger å bruke det foreliggende opplegget i sin helhet. Siden planleggingsarbeidet også er nokså lett å avgrense fra resten av arbeidet, skal vi se litt nærmere på hvilke erfaringer som er gjort med planleggingen av tidligere oppfølgingsundersøkelser.

I tabell 2 er det satt opp en oversikt over hvor mange timeverk som er gått med til planleggingen av h.h.v. Ferieundersøkelsen 1968, Ferie- og friluftslivsundersøkelsene 1970 og 1974, Boligundersøkelsen oktober 1967 og Boforholdsundersøkelsen 1973¹⁾. Som planleggingsarbeid

1) I oppstillingen har vi sett bort fra Forbruksundersøkelsene, som ved at den har en fast planleggingsstab skiller seg fra andre undersøkelser. Vi har heller ikke tatt med tall for fritidshusundersøkelsene, som var såpass forskjellige i omfang at det ikke har noen hensikt å sammenlikne planleggingstidene.

er regnet alt arbeid utført av saksbehandlere med akademisk bakgrunn i tiden fram til intervjuingen startet.

Tabell 2. Timeverk brukt ved planleggingen av fem intervjuundersøkelser

Undersøkelse	Planleggingstid, rundet av til nærmeste 100 timer
Ferieundersøkelsen 1968	1 100
Ferie- og friluftslivsundersøkelsen 1970 ...	2 000
Ferie- og friluftslivsundersøkelsen 1974 ...	1 200
Boligundersøkelsen 1967	1 600
Boforholdsundersøkelsen 1973	3 200

Av tabellen ser vi at planleggingsfasen gjennomgående har krevet et stort antall timeverk, men også at planleggingstiden har variert ganske mye fra undersøkelse til undersøkelse. Mulighetene for innsparinger skulle altså i høyeste grad være til stede.

Av de oppfølgingsundersøkelsene som er representert i tabellen, er Ferie- og friluftslivsundersøkelsen 1974 den som mest bevisst bygger på det arbeidet som ble utført i tilknytning til den foregående undersøkelsen. Dette var spesielt tilfelle for den siste delen av planleggingsfasen dvs. den som foregikk fra et stensilert skjema utkast forelå i begynnelsen av juni 1974 til det endelige skjemaet var ferdig snaue to måneder senere. Dersom en hadde vært like innstilt på å utnytte grunnlaget fra 1970-undersøkelsen også ved utarbeidningen av det foreløpige utkastet, er det sannsynlig enten at planleggingsarbeidet ville krevd noe mindre tid enn de 1 200 timene som er oppført i tabellen, eller at det ville vært tid til å legge noe mer arbeid i enkelte deler av undersøkelsen innenfor rammen på 1 200 timer. Besparelsen i forhold til 70-undersøkelsen er imidlertid tydelig nok, dette til tross for at 74-undersøkelsen tar opp flere problemstillinger og er mer detaljert enn 70-undersøkelsen.

For de to andre parene i tabellen: Ferie 1968/Ferie- og friluftsliv 1970 og Bolig 1967/Boforhold 1973, ser vi at planleggingstiden for oppfølgingsundersøkelsen har vært omtrent det dobbelte av planleggingstiden for den første undersøkelsen. Disse tallene må selvsagt tas med alle mulige forbehold. Ferieundersøkelsen 1968 dekket f.eks. bare en del av det problemområdet som ble kartlagt gjennom Ferie- og friluftslivsundersøkelsen 1974, den inneholdt dessuten såpass mange detaljer som ikke var tilfredsstillende utredet at det ikke er

noen grunn til å oppfatte det relativt lave timetallet for denne undersøkelsen som noe ideal. Det høye timetallet for Boforholdsundersøkelsen 1973 gir heller ikke noe helt dekkende uttrykk for omfanget av planleggingsarbeidet.

Til tross for de forbeholdene som må tas på grunn av særegenheter ved planleggingen av hver enkelt undersøkelse, må det likevel være lov å si at tallene i tabell 2 tyder på at:

1. Det er mulig å spare vesentlig planleggingstid når en kan ta utgangspunkt i tidligere undersøkelser
2. Slike innsparinger kommer ikke automatisk, de forutsetter tvertimot at en bevisst går inn for å bygge på arbeid som er utført tidligere.

VII. NÆRMERE OM PLANLEGGINGEN

Arbeidet med planleggingen av en intervjuundersøkelse bør starte med en mer prinsipiell avgrensning og presisering av de problemstillinger som skal dekkes. All erfaring viser at det bør legges stor vekt på denne delen av planleggingsarbeidet (jfr. Moser og Kalton 1971 s. 43-44, Thomsen og Høst 1973).

Når det dreier seg om planlegging av oppfølgingsundersøkelser, bør en bruke de(n) eksisterende undersøkelse(n) som utgangspunkt også for denne delen av arbeidet. Dette har ikke minst den fordel at overlegningene raskt kommer ned på et tilstrekkelig konkret og presist nivå. Spesielt for undersøkelser med oppdragsgivere utenfor Byrået vil det være nyttig med et slikt felles utgangspunkt for planleggingsarbeidet. Erfaringene fra tidligere undersøkelser går jo nettopp ut på at det er vanskelig å få oppdragsgivere utenfor Byrået til å presisere sine problemstillinger (Thomsen og Høst 1973 s. 10).

Faren ved å ta utgangspunkt i skjema og tabellpublikasjon fra en tidligere undersøkelse vil være at diskusjonen raskt kan bli for konkret, at en begynner å diskutere enkeltspørsmål snarere enn problemstillinger og undersøkelsesstrategi. Erfaringene fra arbeidet med Ferie- og friluftslivsundersøkelsen 1974 viser likevel at det med 1970-undersøkelsen som utgangspunkt var nok så enkelt å få nyttige synspunkter fra såvel oppdragsgivere (friluftslivsdelen) som forskjellige brukere av statistikken (feriedelen).

I spesielle tilfeller kan arbeidet med formulering av problem-

stillinger for den nye undersøkelsen gjøre det klart at de to undersøkelsene har svært lite til felles. I slike tilfelle kan det være nødvendig å avskrive den gamle undersøkelsen helt eller delvis. En slik avgjørelse får store konsekvenser for det videre arbeid og må selvsagt være skikkelig begrunnet. Et eksempel på at Byrået helt bevisst valgte å se bort fra en tidligere undersøkelse har vi når det gjelder planleggingen av feriedelen i Ferie- og friluftslivsundersøkelsen 1970. I den eksisterende undersøkelsen, altså Ferieundersøkelsen 1968, var det lagt stor vekt på å komme fram til opplysninger om ferieutgifter. En viktig følge av dette var at en brukte husholdning og ikke person som undersøkelsesenheter. Siden de utgiftstallene som kom inn viste seg å være svært usikre, ble dette temaet sløytet i 1970-undersøkelsen. Vekten ble i stedet lagt på kartlegging av reisemønster og ferieaktiviteter, noe som førte til at en kunne bruke personer som undersøkelsesenheter. På bakgrunn av den sammenlikning som senere er foretatt mellom resultatene fra de to undersøkelsene (Teigland 1974), må det være lov å si at beslutningen om ikke å bygge videre på 1968-undersøkelsen var den eneste riktige.

Når en har valgt å ta utgangspunkt i en foregående undersøkelse, vil den første planleggingen gå ut på at en prøver å avgjøre hvilke problemstillinger fra den gamle undersøkelsen som skal beholdes, hvilke som kan eller bør utgå, og hvilke som kommer i tillegg. De problemstillingene som bør beholdes vil først og fremst være de som gjelder registrering av noen sentrale variable, og dessuten de som ble tatt opp, men ikke tilfredsstillende belyst i den foregående undersøkelsen. Problemstillingene det vil være mest nærliggende å sløyfe er de som gjelder relativt konstante forhold. Spørsmål som opprinnelig ble tatt med for å teste hypoteser om sammenhenger mellom variable kan det for eksempel være naturlig å sløyfe når undersøkelsen gjentas - når hypotesen er testet en gang med entydig resultat har det som regel liten verdi å få påvist de samme sammenhenger en gang til.

Ved planleggingen av Ferie- og friluftslivsundersøkelsen har vi sannsynligvis ikke vært flinke nok til å sløyfe spørsmål knyttet til denne typen problemstillinger. Det eneste som er sløytet ut fra en direkte referanse til at det er liten grunn til å vente påviselige og interessante endringer i løpet av de fire årene som skiller 74- og 70-undersøkelsene, er noen få spørsmål om avstander til idrettsanlegg og tilgang til utstyr.

I tillegg til disse få spørsmålene fra 70-undersøkelsen som ble sløffet fordi de hadde gjort sin nytte, var det en litt større gruppe som utgikk fordi de ikke fungerte etter planen. I 1970-undersøkelsen hadde en tatt sikte på å anslå endringer i ferievanene ved å sammenlikne resultatene av svar på spørsmål om ferieatferden i 1969 og 1970. Da resultatene forelå, viste det seg at sammenlikningen ga meningsløse resultater. Årsaken til dette var trolig en overrapportering av ferieturene i 1969 på grunn av den såkalte "telescoping effect". (Teigland 1974 s. 35-36.) Ut fra disse erfaringene var det selvsagt ingen grunn til å inkludere spørsmål om ferieturer i 1973 i den nye undersøkelsen.

Tilfeller av denne typen vil trolig være nokså sjeldne, det vanlige er at en oppdager svakheter allerede i forbindelse med prøveundersøkelsen slik at de spørsmålene som er med i det foreliggende skjemaet vanligvis fungerer etter planen.

Den formen for nye problemstillinger som er mest særpreget for oppfølgingsundersøkelser er de som dreier seg om måling av endringer. I avsnitt IV og i vedlegg 1 er det pekt på en del tekniske problemer forbundet med slike målinger. Disse problemene skulle tilsi at en tenkte seg om både en og to ganger før en beholdt spørsmål fra en tidligere undersøkelse ut fra ønsket om å kartlegge endringer. Ved planleggingen av Ferie- og friluftslivsundersøkelsen 1974 er det trolig at vi hadde litt for store forventninger om hvilke endringer det ville være ønskelig og mulig å registrere, og derfor beholdt litt for mange spørsmål fra 1970-undersøkelsen. Før vi får erfaringer fra analysen av endringer er det imidlertid vanskelig å si noe endelig om dette spørsmålet.

VIII. KRAV TIL DOKUMENTASJON

I de foregående avsnittene har vi argumentert for at en bør ta utgangspunkt i problemstillingene fra den foregående undersøkelsen når en skal planlegge en oppfølgingsundersøkelse, og at en samtidig må ta hensyn til de praktiske erfaringene som arbeidet med undersøkelsen har gitt. For at dette skal være mulig vil en vanligvis være avhengig av at det foreligger en skikkelig dokumentasjon.

Ved de fleste av underavdelingens undersøkelser vil det som foreligger av dokumentasjon være diverse notater som er skrevet i den første delen av planleggingsfasen, en ferdig tabellrapport med en forholdsvis snau beskrivelse av undersøkelsesopplegget, og muligens en rapport fra prøveundersøkelsen. I tillegg kommer diverse arbeidsdokumenter:

spørreskjema, skjemautekast (ofte udaterte), instruks til intervjuer, revisjonsinstruks, tabellforslag og kontroll- og omkodingsopplegg.

Denne typen foreliggende materiale er vanligvis ikke tilstrekkelig til at personer som ikke selv har deltatt i arbeidet med den forrige undersøkelsen skal kunne dra skikkelig nytte av den planleggingsinsatsen som allerede er utført og de erfaringene som arbeidet med gjennomføringen har gitt.

De dokumentene en har behov for i tillegg til det materialet som vanligvis foreligger vil være:

1. En oversikt over problemstillingene som ligger til grunn for det endelige skjemaet. Dersom det er laget en samlet oversikt over problemstillinger knyttet til skjemaet for prøveundersøkelsen, vil det selvsagt være tilstrekkelig med en orientering om forholdet mellom dette skjemaet og skjemaet til hovedundersøkelsen.

Dette notatet, og da spesielt vedlegg 2, representerer et forsøk på å gi en slik oversikt over de problemstillingene i Ferie- og friluftslivsundersøkelsen 1974 som er nye i forhold til 70-undersøkelsen.

2. En oversikt over intervjuernes erfaringer og reaksjoner. I dag er det først og fremst kontakten mellom feltstaben og intervjuerne som kan formidle denne typen informasjon. Til nå har feltstabens erfaringer med den enkelte undersøkelse ikke blitt godt nok dokumentert. Alternativet til en systematisering og dokumentasjon av feltstabens erfaringer vil være å bruke intervjuerreporter av samme type som er vanlige ved prøveundersøkelser.
3. En rapport fra arbeidet med gjennomføringen av undersøkelsen, der saksbehandleren gir en oversikt over produksjonstid og arbeidsmengde og beskriver konkrete erfaringer med skjemaet.

Ved planleggingen av Ferie- og friluftslivsundersøkelsen ble mangelen på skikkelig dokumentasjon til en viss grad avhjulpet ved at forfatteren av dette notatet hadde deltatt i planleggingen av 70-undersøkelsen, og dessuten var i stand til å huske en god del av hva som foregikk dengang siden det bare var fire år som skilte undersøkelsene. Den analysen som var utført på grunnlag av spørsmål om friluftsliv viste seg også å være en verdifull støtte under planleggingsarbeidet. Til tross for dette oppsto det problemer under gjennomføringen av undersøkelsen som ville vært unngått ved bedre kjennskap til erfaringene fra 1970.

I det generelle tilfellet kan Byrået ikke basere seg på at erfaringer skal overføres ved hjelp av personlig hukommelse. Konklusjonen må altså bli at det legges sterkere vekt på skikkelig dokumentasjon av de forskjellige undersøkelsene. Der det er aktuelt er det også viktig at en følger opp planene om analyser av innsamlet materiale.

LITTERATURLISTE

- Foss, Olaf (1974): Holdninger og atferd. Noen synspunkter på problemet med prediksjon av handlinger på grunnlag av utsagn. Metodehefte nr. 13 Statistisk Sentralbyrå.
- Høst, Sigurd (1973): Noen synspunkter på opplegget av de norske lytter- og seerundersøkelsene. Intern stensil SigH/eh, 18/12-73
- Kish, Leslie (1965): Survey Sampling. John Wiley, New York.
- Kontoret for intervjuundersøkelser (1972): Holdninger til norsk utviklingshjelp. Rapport nr. 19.
- Moser, C.A. og Kalton, G. (1971): Survey Methods in Social Investigation. Heinemann Educational Books, London.
- Payne, S.L.B. (1951): The art of asking questions. Princeton University Press, Princeton.
- Rådgivende utvalg for forbruksundersøkelsene (1971): Om utformingen av Statistisk Sentralbyrås forbruksundersøkelser i åra framover. Metodehefte nr. 4. Statistisk Sentralbyrå.
- Skarstad, Odd (1974): Publisering av data fra løpende forbruksundersøkelser. Intern stensil OS/MF, 16/8-74.
- Teigland, Jon (1973): Friluftsliv, idrett og mosjon 1970. Arbeidsnotat ANO IO 73/35 Statistisk Sentralbyrå.
- Teigland, Jon (1974): Hvordan opplegget av en intervjuundersøkelse kan påvirke resultatene - en sammenlikning av ferieundersøkelsene i 1968 og 1970. Metodehefte nr. 10 Statistisk Sentralbyrå.
- Thomsen, Ib (1970): Noen tekniske problemer i forbindelse med arbeidskrafttellingene. Internt notat IT/SiS - 15/12-70.
- Thomsen, Ib og Høst, Sigurd (1973): Rutiner ved intervjukontoret. Arbeidsnotat IB 73/1 Statistisk Sentralbyrå.
- Vetlesen, Leif (1974): U-hjelp og folkeopinion. Aftenposten 3.10.74 og Norkontakt nr. 7-8 1974.

V E D L E G G 1

SPØRSMÅLSFORMULERINGER OG MÅLINGER AV ENDRINGER

I det som er skrevet om formulering av spørsmål til bruk i intervjuundersøkelser, blir det ofte framhevet at selv små endringer i spørsmålsformuleringer kan ha konsekvenser for svarfordelingene. Virkningene av formuleringen vil vanligvis være sterkest for spørsmål som gjelder holdninger og vurderinger, men heller ikke resultater som gjelder enkle opplysninger om faktiske forhold vil være helt uavhengige av hvilket spørsmål som har vært stilt. (Se f.eks. Moser og Kalton 1971 s. 303-349, Payne 1951 s. 11.) Selv om de eksemplene som brukes for å illustrere virkningene av endringer i spørsmålsformuleringer gjelder undersøkelser gjennomført til samme tid, er det klart at disse funnene er helt sentrale for planleggingen av oppfølgingsundersøkelser der en ønsker å måle endringer.

Svarene på et gitt spørsmål kan vi oppfatte som en funksjon av situasjonen på det tidspunktet undersøkelsen ble foretatt og den konkrete spørsmålsformuleringen som ble brukt. For å kunne få noe mål for hvordan situasjonen har endret seg i tiden mellom to undersøkelser, er vi derfor avhengig av at de to undersøkelsene inneholder spørsmålsformuleringer som fungerer helt likt (strengt tatt er vi også avhengige av at det ikke finnes noen nevneverdig samspillseffekt mellom situasjon og spørsmål, det er imidlertid liten grunn til å tro at en slik tenkt effekt kan ha noen betydning uten i helt spesielle tilfelle).

I praksis har vi ingen muligheter for å kontrollere i hvilken grad to forskjellige formuleringer kan sies å fungere likt. Dersom en ønsker å studere endringer ved hjelp av oppfølgingsundersøkelser, må altså regelen være at spørsmålet fra den første undersøkelsen gjentas helt ordrett i den nye undersøkelsen. Selv små og tilsynelatende helt uvesentlige endringer i formulering kan endre resultatene med noen små prosent, de vil i alle fall skape tvil om sammenliknbarheten mellom de to undersøkelsene.

Ved underavdelingen har vi allerede hatt noen erfaringer for at forskjeller i spørsmålsformulering eller teknisk opplegg ellers har gjort det umulig å studere hvilke endringer som har foregått over tid. Et eksempel på dette har vi i Ferieundersøkelsen 1968 og Ferie- og friluftslivsundersøkelsen 1970. På grunn av bedre intervjuteknikk i 70-undersøkelsen "oppdaget" vi dette året en god del ferieturar som vi ville gått glipp

av med 68-opplegget, av den grunn var det selvsagt ikke mulig å bruke de to undersøkelsene til å si noe om endringer i ferievanene (jfr. Teigland 1974).

Et annet eksempel er undersøkelsen av Holdninger til norsk utviklingshjelp 1972. I denne undersøkelsen hadde et av de sentrale holdnings-spørsmålene en formulering som skilte seg så mye fra de Norsk Gallup brukte i sine undersøkelser at resultatene ikke kunne sammenliknes. (Byrået brukte bl.a. uttrykket "gi hjelp" mens Gallup hadde "bruke penger". Jfr. Rapport fra kontoret for intervjuundersøkelser nr. 19 s. 9, og Vetlesen 1974.)

Blant brukere av de to statistikkene førte denne mangelen på sammenliknbarhet mellom undersøkelser som tilsynelatende målte det samme til ganske mange misforståelser. For u-hjelpsundersøkelsens vedkommende fikk en også en ufruktbar debatt om Byråets eller Gallups resultater var "de riktige". Konsekvensen av denne typen erfaringer må bli at vi ved planleggingen av nye undersøkelser bør legge noe mer vekt på mulighetene for å foreta sammenlikninger enn det f.eks. ble gjort ved planleggingen av holdningsundersøkelsen om u-hjelp.

V E D L E G G 2

OVERSIKT OVER PROBLEMSTILLINGER I FERIE- OG FRILUFTSUNDERSØKELSEN 1971
SOM ER NYE I FORHOLD TIL 70-UNDERSØKELSEN

De problemstillingene i ferie- og friluftslivsundersøkelsen 1974 som er nye i forhold til 70-undersøkelsen falt stort sett i fire hovedgrupper:

- i. Årsaker til valg av ferieform/ferietid
- ii. Vurderinger av den valgte ferieformen/ferietiden
- iii. Tidspunkt for og lokalisering av friluftslivsutøvelsen
- iv. Årsaker til at folk er forskjellige m.h.p. utøvelsen av friluftsliv

Bakgrunnen for at de forskjellige punktene kom med i undersøkelsen er trolig nokså karakteristisk for det samspillet mellom oppdragsgiver, andre statistikkbrukere, og saksbehandlere ved intervjuavdelingen som kan prege planleggingen av intervjuundersøkelser. Ved beskrivelsen av de forskjellige punktene vil vi derfor også komme inn på hvem som ønsket å få dem med i undersøkelsen.

Punktene i og ii er tatt med fordi det fra forskjellig brukerhold (reiselivsorganisasjoner o.l.) ble uttrykt ønske om at de nokså nøkterne registreringene fra 70-undersøkelsen skulle suppleres med opplysninger som kunne være en hjelp ved planleggingen av nye ferietilbud. Ut fra en generell skepsis overfor hypotetiske spørsmål (jfr. Moser og Kalton 1971 s. 326, Payne 1951 s. 198, Foss 1974) valgte vi å se bort fra de ønskene som gjaldt en direkte kartlegging av folks ferieønsker. I stedet gikk vi ut fra at kunnskap om hvorfor folk ferierte som de gjorde, og om hvordan de var fornøyd med ferien, ville gi reiselivsnæringen et vel så godt grunnlag for å forutsi atferd som spørsmål om tenkt atferd i tenkte situasjoner.

På grunn av tidspress i siste del av planleggingsfasen, og fordi vi hadde å gjøre med en lang rekke institusjoner som ikke hadde koordinert sine ønsker, var det ikke mulig å drøfte disse problemstillingene nærmere med brukerne. Dette gjør at spørsmålene om årsaker og vurderinger er blitt noe mer forsøkspreget enn vi egentlig skulle ønsket.

Punkt iii, om hvor og når friluftslivsundersøkelsen foregikk, er tatt med etter eksplisitt ønske fra Miljøverndepartementet som sto som oppdragsgiver for denne delen av undersøkelsen. Bakgrunnen for ønsket er at departementet i sin planlegging skiller mellom fjernere friområder som

hovedsakelig brukes i feriene, friområder som ikke ligger lenger unna større befolkningskonsentrasjoner enn at de kan brukes i helgene, og de nære friområdene som også kan brukes på hverdager. Fordelingen av friluftslivet på h.h.v. ferieturer, ferie på hjemstedet, helgetur, helg på hjemstedet og hverdager vil si noe om belastningen på og behovet for forskjellige typer friareal.

Ved den konkrete utformingen av denne delen av skjemaet tok vi utgangspunkt i at uttrykket friluftsliv omfatter en lang rekke forskjellige aktiviteter som ikke nødvendigvis utøves til samme tid eller på de samme stedene. I stedet for å stille spørsmål om friluftsliv generelt, valgte vi derfor ut de fire sentrale aktivitetene bading, fiske, fottur og skitur og knyttet spørsmålene til dem. På denne måten er vi sikret at IO vet hva han/hun blir spurt om, og at den som skal bruke tallene vet hva resultatene står for. Ulempen med denne formen for konkretisering av en mer generell problemstilling er selvsagt at spørreskjemaet øker noe i omfang.

Spørsmålene som tar sikte på å kartlegge årsakene til at folk driver den form for friluftsliv de gjør kan best sees som en videreføring av analysen som ble utført på grunnlag av resultatene fra 1970-undersøkelsen (Teigland 1973). Miljøverndepartementet som oppdragsgiver har vært interessert også i denne delen av undersøkelsen, ønskene har imidlertid vært mer diffuse her enn når det gjaldt bruken av ulike arealer. Konsekvensene av dette er at intervjuavdelingens erfaringer med analysen av 1970-undersøkelsen har betydd en god del for utformingen av denne delen av undersøkelsen. I den grad det er fulgt noen enhetlig strategi ved planleggingen, går den ut på at vi har konsentrert oppmerksomheten om de problemstillingene som ble tatt opp i 1970-undersøkelsen, men ikke tilfredsstillende belyst på grunn av begrensninger i materialet.

I analysen av 70-undersøkelsen tok Teigland utgangspunkt i det han kalte h.h.v. behovsteorien og ressursteorien for forklaring av forskjeller i aktivitetsmønster (Teigland 1973 s. 57-106). Behovsteorien ble nærmere konkretisert i to retninger, som vi litt grovt kan kalle to forskjellige hypoteser. Den ene, aktivitetshypotesen, går ut på at alle har behov for et visst minstemål av fysisk aktivitet og at den som ikke får tilfredsstillet dette behovet gjennom arbeidet sørger for å gjøre det gjennom friluftsliv, idrett og mosjon. Denne hypotesen ble testet ved å se på sammenhengen mellom fysisk aktivitet i yrket og faktisk utøvelse av friluftsliv, idrett og mosjon. Denne sammenhengen viste seg å være beskjedent.

Den andre behovshypotesen, som vi kan kalle "vekk fra byen"-hypotesen, går ut på at den urbane tilværelsen med sin kombinasjon av

stillesittende arbeid, stress, støy, forurensning og tvilsomme synsinntrykk skaper et behov hos folk for å røre seg i naturlige omgivelser. En krysskjøring mellom et mål for urbanisering og grad av friluftslivsutøvelse viste en svak sammenheng i forventet retning, denne sammenhengens forsvant imidlertid etter en kontroll for faktorer som alder og inntekt.

Resultatene fra 1970-undersøkelsen tyder altså på at det er liten sammenheng mellom faktorer som burde skape behov for friluftsliv, og den faktiske utøvelse av friluftsliv.

Selv om disse resultatene skulle være klare nok, har vi i 1974-undersøkelsen tatt med spørsmål som kan gi en bedre bakgrunn for vurdering av behovsteoriene. Den daglige situasjonen vil nå ikke bare bli beskrevet ved hjelp av fysisk aktivitet i arbeidet og urbaniseringsnivå, vi får også opplysninger om psykisk tretthet, støy, forurensninger o.l. i forbindelse med arbeidet. Mer viktig er det likevel at det er tatt inn spørsmål om holdninger til friluftsliv generelt og til omfanget av egen utøvelse. De som oppgir at deres faktiske utøvelse av friluftsliv ikke dekker behovene, blir videre spurt om årsaken til at utøvelsen ikke er mer omfattende.

På denne måten kan resultatene fra undersøkelsen bl.a. gi en pekepinn om det finnes onde sirkler som hindrer utøvelsen av friluftsliv. En slik sirkel vil vi f.eks. ha dersom psykisk tretthet i forbindelse med arbeidet skaper behov for friluftsliv og samtidig reduserer den personlige tiltakslysten som skulle sikret at en kom seg ut av sofakroken.

Den andre av de teoriene Teigland opererer med, ressursteorien, går ganske enkelt ut på at manglende ressurser (penger, utstyr, helse o.l.) reduserer personens sannsynlighet for å delta i de forskjellige friluftslivs-, idretts- og mosjonsaktiviteter. Teigland nevner i alt fem former for ressurser: fysisk rørlighet og helse, ferdigheter, utstyr, avstand til friareal eller idrettsanlegg, og disponibel fritid. Siden det ikke er gjort noe systematisk forsøk på å se disse fem typer ressurser i sammenheng kan vi si at ressursteorien er spaltet i fem komponenter som vi på samme måte som tidligere vil kalle hypoteser.

Testen av rørlighetshypotesen viste naturlig nok at den snaue fjerdeparten av befolkningen som oppga at de hadde rørlighetsvansker utøvde atskillig mindre friluftsliv, idrett og mosjon enn resten av befolkningen. Liknende klare utslag fikk han for utstyrshypotesen (de som ikke hadde ski gikk sjelden på ski, de som ikke hadde fiskeutstyr fisket lite osv.) og for ferdighetshypotesen (de som ikke kunne svømme badet vanligvis ikke).

Hypotesen om at avstanden til anlegg eller friareal betyr noe for utøvelsen av aktiviteter som er avhengige av slike anlegg eller arealer,

fikk derimot liten støtte av resultatene fra 70-undersøkelsen. En årsak til dette er trolig at mye av utøvelsen foregår på ferie- eller helgeturer, dvs. uavhengig av tilbudene på hjemstedet.

Den femte hypotesen, som gjelder sammenheng mellom disponibel fritid og utøvelse av friluftsliv, var det ikke mulig å teste direkte ved hjelp av materiale fra 70-undersøkelsen.

Ved opplegget av 74-undersøkelsen har vi funnet liten grunn til å se nærmere på rørlighets-, utstyrs- og avstandshypotesene, i og med at de allerede er godt dokumentert. For å beholde mulighetene til å se de forskjellige hypotesene i sammenheng, har vi likevel beholdt spørsmålene om rørlighet og de spørsmålene om utstyr og avstander som er knyttet til de sentrale aktivitetene bading, fiske, fottur og skitur.

Hypotesen om ferdigheter er det meningen å belyse noe nærmere gjennom 74-undersøkelsen, riktignok i en noe modifisert form som det vel er riktigere å kalle en oppveksthypotese. Kort sagt går den ut på at de ferdighetene som er en forutsetning for deltaking vanligvis læres ved at en deltar sammen med andre (foreldre, jevnaldrende) i løpet av oppveksten. Samtidig med læringen av ferdigheter får personen også et kjennskap til de gleder utøvelsen av aktiviteten kan gi (Teigland 1973 s. 74-80). Personer som ikke har fått slik opplæring i oppveksten vil altså både mangle de ferdigheter som er nødvendige for å utøve en gitt aktivitet, og de kan ha vanskelig for i det hele tatt å skjønne hensikten med å utøve aktiviteten.

For å teste denne hypotesen er det tatt med spørsmål om i hvilken grad de sentrale aktivitetene bading, fiske, fotturer og skiturer er utøvd i oppveksten.

Den siste hypotesen, om sammenheng mellom disponibel fritid og friluftsliv, vil det også bli mulig å belyse nærmere gjennom materiale fra 74-undersøkelsen. Dette skyldes både at det er tatt med et eget spørsmål om varighet av arbeidstid og arbeidsreise på hverdager, og at vi denne gangen får sentrale friluftslivsaktiviteter fordelt etter om de er utøvd i ferier, helger eller på hverdager.